

«говорити злобно, вороже, недобррозичливо»; *лицемірити* – «діяти лицемірно»; *скакати* – «бігти навскач»; *тьмяніти* – «виднітися невиразно, нечітко».

У більшості випадків додаткові денотативні семи, конкретизуючи основне значення, виступають диференційними компонентами у семантичній структурі дієсловоназв.

Література

1. Адамец П. Трансформация, синтаксическая парадигматика и члены предложения // *Slavia*, 1968. Ses. 2. С. 185–192.
2. Андерш Й. Проблеми синтаксичної семантики в сучасному зарубіжному мовознавстві // *Мовознавство*. 1983. № 1. С. 11–19.
3. Андерш Й. Про співвідношення інтенційної і валентної структур дієслова: на матеріалі укр. мови // *Українське мовознавство*. 1980. Вип. 8. С. 62–65.
4. Гайсина Р. К семантической типологии глаголов русского языка // *Семантические классы русских глаголов*. Свердловск, 1982. С. 15–21.
5. Іваницька Н. Функціонально-семантична класифікація слів в українській та англійській мовах: [монографія]. Київ, 2004. 194 с.
6. Іваницька Н. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: [монографія]. Вінниця, 2011. 636 с.
7. Іваницька Н. Повнозначне слово в його проекції на денотат: [посібник для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів]. Вінниця, 2007. 82 с.
8. Іваницька Н. Синтагматичні параметри інформативно недостатніх дієслів: зіставний аспект // *Актуальні проблеми сучасної транслатології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації*. Зб. матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю. Вінниця, 2019. С. 173–177.

Наталія Колесник

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А. П.)

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ

В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

Анотація

Статтю присвячено дослідженню семантичних особливостей заголовків у художньому творі, співвідношень їх із самим текстом. Проаналізовано широкий типологічний спектр, а також функціональні можливості заголовка.

Ключові слова: *назва твору, заголовок твору, семантичні особливості, диктема, функції заголовків, типологічність.*

Аннотація

Статья посвящена исследованию семантических особенностей заглавий в художественном произведении, соотношений их с самим текстом.

Проанализирован широкий типологический спектр, а также функциональные возможности заглавия.

Ключевые слова: *название произведения, заглавия произведения, семантические особенности, диктема, функции заглавий, типологичность.*

Summary

The article deals with the research of semantic features of titles in novels, its correlation with the text. The wide typological spectrum and the functionality of the title are analyzed.

Keywords: *titles, semantic features, diktema, title's functions, typology.*

Провідна роль в ідентифікації концептів творів української літератури належить передусім заголовкам, назвам художніх творів. Роль заголовка, як першого знака художнього твору, що вміщає в стисненій формі основну його ідею та відіграє важливу роль у створенні його цілісності, надзвичайно вагома.

Мета статті полягає у виявленні семантичних особливостей заголовків у художніх творах української літератури. Дослідження цієї теми є актуальним, оскільки з кожним роком семантичні структури заголовків стають складнішими, характеризуються посиленням функціональної специфіки.

Дослідження назви твору не таке просте, як може здаватися на перший погляд. Над цією проблемою працювали багато вітчизняні та зарубіжні лінгвісти, з'ясовуючи її з різних аспектів: дефініція поняття «заголовок», його роль, стилістика (І. Гальперин, Н. Кожина, І. Кошева, Ю. Лотман, В. Мартинов, Т. Чеєнова); лексико-граматичні принципи творення заголовків художніх творів (Л. Лицюнь, І. Калиновська, К. Турлачева); структурно-семантичні та функціональні особливості (А. Багдасарян, О. Богданова, І. Ісхакова, Т. Трощинська-Степушина, С. Хмельковська).

Аналізуючи праці вищенаведених лінгвістів, можемо прослідкувати широкий спектр поняттєвих значень заголовка твору та його функціональних особливостей. Зокрема, І. Ісхакова зауважує, що «назва тексту представляє собою його амбівалентну складову (виступає як текст, і як його частина)» [4, с. 75], а С. Крижанівський вважає заголовок «ключем до підтекстової інформації» [7, с. 46].

Підсумувавши всі теорії, ми можемо зробити висновок, що заголовок – це складова частина тексту, яка називає його та розкриває ідейний та філософський зміст. Заголовок також можна назвати своєрідним мікротекстом, що є ідентифікатором не лише особистості автора, а й ментальності всього народу, його культури, історії, цінностей.

У сучасній лінгвістиці питання значення заголовка у тексті залишається відкритим. Це пов'язано зі співвідношенням форми та змісту назви твору. Якщо тлумачити заголовок, як номінативну одиницю, то його не можна вважати реченням. Натомість, змістовність назв творів, змушує розглядати їх як предикат і кваліфікувати як речення. О. Пешковський дотримується думки, що, називаючи текст, заголовок одночасно є й висловлюванням про нього. Таке твердження дозволяє нам розглядати і вивчати заголовки, враховуючи як морфологічні категорії (відмінювання), так і синтаксичні особливості [8, с. 46].

М. Блоха запропонував теорію диктемної структури тексту, за якою заголовок лише формально співвідноситься з частиною твору. Диктема виступає одиницею тематизації тексту, а заголовок стає його вершиною [1, с. 61].

Заголовок, як семантична структура тексту, здійснює і конкретизацію, і генералізацію його значення, відповідно відношення письменник-назва та читач-назва трактується також по-різному. Якщо автор називає свій твір уже після розкриття теми, вкладаючи в його значення головну думку або символ, то читач семантику назви сприймає конкретно. Лише закінчивши читання, читач можна досягнути багатоплановість назви твору. Крім того, «заголовок не тільки ізолює і замикає текстовий простір, але й надає йому внутрішню єдність і завершеність: безіменний, не маркований текст не може повноцінно функціонувати, дійти до читача» [6, с. 67].

В. Кухаренко зазначає: «Заголовок створює певну перспекцію для читача про перспективу подальшого текстового розгортання і означає увесь текст, дає йому ім'я» [5, с. 109]. Назва твору – гармонійна частина художньої структури, її дійовий елемент. За словами М. Гея, назва – це перші сходишки, що ведуть у

світ художнього твору, це своєрідний ключ до нього [2, с. 150]. Поєднуючи в собі концептуальну сутність усього художнього тексту, заголовок формує у читача попереднє розуміння твору, сприяє прогнозуванню його теми або сюжету (так звана прагматизація заголовка). Він також імплікує основну ідею твору, інтегруючись на основі художнього задуму та світоглядної позиції автора. Назва твору, як слушно зауважує М. Щербак, концентрує в собі властивості окремого слова і вбирає в узагальненому вигляді те, що потім знаходить своє втілення в усій художній системі [9, с. 206]. Заголовок твору неначе вирізняє текст з-поміж інших явищ культури і водночас зв'язує його з ним, засвідчує про своєрідність твору і про його контекстуальні зв'язки з історією та культурою.

У всіх своїх проявах, заголовок виконує п'ять основних функцій, а саме: номінативна функція, яка є вихідною, адже заголовки були створені для того, щоб називати текст, ця функція об'єднує всі заголовки без виключення; комунікативну, яка виділяє назви за спрямованістю подання інформації; роздільну, що вирізняє заголовки від інших складових частин твору; експресивно-апелятивну – заголовок готує читача до сприймання твору та виявляє відношення автора до нього; рекламна функція, яка, незважаючи на сучасну назву, сягає витоків створення заголовків, адже за мету має привернути увагу читача до твору, зацікавити. Враховувати ці функції варто в залежності від жанрової специфіки кожного тексту і розглядати лише у її межах.

Численність заголовків художніх творів складає доволі широкий типологічний спектр, що свідчить як про історичну спадкоємність у письменницькій майстерності авторів різних часів, так і про існування універсальних рис у підході людського розуму до номіналізації, називання, позначення своїх творінь [10, с. 104].

Серед усіх досліджених типів назв художніх творів, можна визначити найпоширеніші з них:

- 1) проverbsialьні;
- 2) символічні;

3) предметно-описові назви.

Перші розкривають ідею або фабулу твору за допомогою народних прислів'їв або афоризмів, які створює автор відповідно до фольклорної традиції: «Люба-згуба», «Серце не навчити» Ю. Федьковича, «Лихий попутав» П. Мирного, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «За двома зайцями» М. Старицького, «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького.

Заголовки-символи розкривають ідею твору, з точки зору автора. У більшості випадків читач може повністю усвідомити значення таких назв тільки після знайомства з самим твором: «Сон», «Кавказ» Т. Шевченка, «Жовтий князь» В. Барки, «Камінний хрест» В. Стефаніка, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного.

Предметно-описові або номінативні заголовки прямо або побічно позначають предмет, про який піде мова, називають головну дійову особу, центральну подію, характерний час, місце або інші обставини дії твору: «Дезертир» Ю. Федьковича, «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Облога Буші» М. Старицького, «Мойсей», «Іван Вишенський», «Захар Беркут» І. Франка.

Повертаючись до рекламної функції заголовків та наведених прикладів, можемо стверджувати, що лаконічні однослівні назви, які легко запам'ятати, сприймалися читачами набагато легше, ніж довгі заголовки.

Отже, заголовок – це особливе явище, яке перебуває в діалектичних зв'язках із текстом, має двоїсту природу: водночас це два самостійні тексти й структурні компоненти одного цілого. Заголовок є першим фактором у сприйнятті тексту, виразником загальнокультурного контексту, інформантом про епоху, її цінності та ідеї. Ця незамкнена лексична мікросистема постійно змінюється в просторі й часі. Заголовок слугує важливим оформлювальним компонентом тексту, особливою комунікативною одиницею мови. Формально він може бути виражений будь-якими мовними одиницями, зокрема реченням, словосполученням чи словом, однак не тотожний жодному з них.

Література

1. Блох М. Диктема в уровневой структуре языка // Вопросы языкознания. 2000. № 4. С. 56–67.
2. Гей Н. Искусство слова. О художественности литературы. Москва, 1967. 364 с.
3. Грицюк Л. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків // Мовознавство. 1992. № 2. С. 51–56.
4. Исхакова И. Семантические и функциональные особенности заголовочных комплексов художественных текстов (на материале произведений англоязычных авторов XVIII–XX вв.) // Вестник ОГУ . 2010. №11(117). С.75–81.
5. Кухаренко В. Имя заглавного персонажа в целом художественном тексте // Русская ономастика : сб. науч. тр.; [отв. ред. Карпенко Ю. А]. Одесса, 1984. С. 109–117.
6. Ламзина, А. Заглавие литературного произведения // Русская словесность. 1997. № 3. С. 75–80.
7. Николина Н. Заглавие и текст (повесть Ф.М. Достоевского «Кроткая») // Русский язык в школе. 2002. С.46–52.
8. Пешковский А. Русский синтаксис в научном освещении. Москва, 2001. 450 с.
9. Щербак М. Фрагменти перекладознавчих студій над поетикою Стефаникових заголовків (на матеріалі російських перекладів) // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького держ. педаг. ун-ту ім. І. Франка; [ред. кол. Т. Біленко (гол. ред.), М. Кашуба та ін.]. Дрогобич , 2003. Вип. 8. С. 204–215.
10. Щетинин Л. Слова, имена, вещи. Очерки об именах, 1996. С. 102–116.

Оксана Кришталь

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Прокочук Л. В.)

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО ДОРОБКУ МИКОЛИ БОНДАРЯ

Анотація

У статті проаналізовано стилетвірні ознаки поетичної мови Миколи Бондаря. Простежено своєрідність використання автором словесно-художніх засобів, визначено їхнє функційне навантаження в поетичному ідіолекті.

Ключові слова: *персоніфікація, уособлення, метафора, метонімія, інверсія, індивідуальний стиль.*

Аннотация

В статье проанализированы стилиобразовательные признаки поэтического языка Николая Бондаря. Прослежено своеобразие использования словесно-художественных средств, определены их функции в поэтическом идиолекте.

Ключевые слова: *персонификация, олицетворение, метафора, метонимия, инверсия, индивидуальный стиль.*